

*Огданський К.М.,**к.е.н., доцент, декан факультету менеджменту,
Дніпропетровський регіональний інститут державного управління
Національної академії державного управління*

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО РЕУГЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ СКЛАДОВОЇ СУСПІЛЬНОГО РОЗВИТКУ В УКРАЇНІ

Анотація. Критично оцінено підходи та розбіжності у тлумаченні сутності соціальних процесів в контексті загальнодержавного суспільного розвитку України і надано їй авторське визначення. Здійснено оперативну діагностику соціальних змін, оцінено міру їх керованості і запропоновано концепцію підпорядкування їх сучасним процесам цивілізаційного розвитку.

Ключові слова: розвиток, суспільний розвиток, реуґлювання, соціальна складова, людський потенціал.

Постановка проблеми. В Україні в результаті різнопланових трансформаційних перетворень в основному сформовано підвалини ринкової економіки і певною мірою нагромаджено критичну масу ринкових інститутів. Проте ринок сам по собі не був метою суспільно-економічних змін. Ринок є надзвичайно жорсткою формою взаємовідносин, пов'язаною з відчуженням людей від засобів і результату виробництва. Тому ринок розглядався лише інструментом активізації економічної діяльності і нарощування тим самим підвалин підвищення добробуту громадян країни. Для органічного поєднання економічного і соціального і виключення з практики господарювання факту абстрагування від рішення соціальних проблем ринкову економіку потрібно було імунізувати дозою соціальності. Природно, що в прагненні до започаткування домінантності соціальних мотивів людство в результаті розробок і апробації концепцій справедливого суспільного устрою на підвалинах ринкових відносин закономірно прийшло до такого суспільного інституту як соціально орієнтована ринкова економіка. Гарантованість забезпечення соціальної спрямованості ринкової економіки відтворилася в конституційному закріпленні рядом країн у тому числі і в Україні такої форми держави як соціальна. Цей важливий і позитивно сприйнятий акт викликав гаму досліджень з широким залученням фахівців різних галузей науки з метою корегування і адаптації, напрацьованих в іншій економічній системі наукових продуктів щодо життєзабезпечення населення, та обґрунтування спектру взаємовідносин і взаємодій між індивідами, соціальними групами й соціальними прошарками населення в системі координат соціальної держави.

Досить широкий спектр питань щодо посилення соціальної компоненти в розвитку висвітлений у наукових працях О. Амоші, В. Бесєдіна, Д. Богині, З. Варналія, З. Галушки, В. Гейця, М. Герасимчука, В. Гришкіна, А. Гриценко, Б. Кваснюка, В. Мікловди, Е. Лібанової, Л. Лісогор, І. Лукінова, О. Новікової, В. Новікова, В. Онікієнко, М. Соколика, Л. Тимошенко, Л. Червоної та багатьох інших.

Незважаючи на значні напрацювання у дослідженні принципів питань щодо перебору на себе соціальними цінностями регулятивної функції у суспільстві так і не вдалося в умовах індустріальної розвиненості покращити добробутні позиції населення порівняно з радянськими часами. Ці реалії

підтверджують багатоцільову визначеність соціального, що ускладнює всю систему суспільних відносин, і свідчать на користь того, що питання реалізації державою свого соціального призначення потребують з часом наукового переосмислення та й відповідного упорядкування.

Постановка завдання. Не віднайти заперечень тому, що на всіх рівнях суспільних інститутів і форм соціальної взаємодії були здійснені і відбуваються різнохарактерні зміни. І було б необачно кваліфікувати їх як односпрямовані і позитивні. І мабуть саме тому допускаються різні форми цілеустановок з неякісним формулюванням соціальних задач, результати вирішення яких не сприймаються більшістю населення в якості позитиву. Ми схильні ідентифікувати відсутність прийнятної соціальної цілеспрямованості в суспільному розвитку з достатньою мірою не осмисленою теоретично проблемою сутності «соціального розвитку» і механізмом її забезпечення у цивілізаційному поступі.

Нобелівський лауреат з економіки Д. Норт наголосив, що «... світ, у якому ми живемо, змінюється настільки швидко, що майже неможливо прогнозувати чи то будувати політику на основі існуючої теорії. Нинішня теорія статична, вона створена для вирішення проблем, існуючих у певний період часу. Але сьогодні проблеми динамічні» [1, с. 157].

Як наслідок в практичній площині здобутків соціального характеру набули життєвості формально-раціоналістичні способи та конструкції їх формування, розбавлені незначною часткою гуманістичних імперативів. Будь-які зміни, пов'язані з соціальною сферою, як то зростання частки соціальних видатків у зведеному бюджеті, збільшення обсягів фінансування соціального забезпечення і соціального захисту, зміна соціальних стандартів і т. ін. видаються за соціальний розвиток. На жаль, ці фрагментарні заходи в рамках соціальної політики не послаблюють, а навпаки посилюють безробіття, майнову і доходу нерівність, обмежують дотичність до суспільних благ, виштовхують певні групи людей на соціальне узбіччя і спричиняють втрату ними соціального статусу. Це і призводить до гальмування суспільного розвитку і ставить під сумнів український варіант інституту соціальної держави.

Керуючись нагальною необхідністю зосередження на більш масштабних соціальних процесах і структурах, спроможних забезпечити постійне зростання рівня добробуту населення, ми поставили завданням у рамках даної статті визначення сутності категорії «соціальний розвиток» і складників, пов'язаних з нею. Окрім цього, в силу того, що соціальні зміни як процес формується і відтворюється у соціальному просторі і часі, було поставлено завдання визначитися з детермінантами впливу на її вектор і обґрунтувати механізм забезпечення його позитивної спрямованості.

Виклад основного матеріалу дослідження. Наявна наукова спадщина, яка утримує в собі тлумачення терміну «дина-

міка» і до певної міри відповідно етапам суспільного просування до цивілізаційного життя розкриває його природу, адсорбує в собі безліч визначень різнопланового характеру. Вони поєднують у собі доволі дихотомічні висновки за формально-часовою аргументацією. З однієї сторони у них відтворюються позитиви, пов'язані з презентацією порівняно нових наукових уявлень щодо терміну «динаміка», а з іншої – негативи, вади, недостатньо обґрунтовані аспекти, урешті-решт протиріччя, які потребують доопрацювання та усунення для вироблення адекватної часу формули.

Досить влучно потребу наукового пізнання саме такого плану виокремив наш сучасник А. Гальчинський, наголосивши, що «...ми навчилися... розчленовувати проблеми суспільного розвитку на складові, і це свого часу було принциповим надбанням наукових досліджень. Нині головне завдання... «зібрати окремі частини в єдине ціле», сформулювати принципи узагальнюючої теорії, більш адекватної логіці сучасних трансформацій» [2, с. 44-45].

За своєю етимологією згідно «Великого тлумачного словника сучасної української мови» термін «динаміка» означає «...стан руху, розвиток, зміну чого-небудь» [3, с. 296]. Проте в деяких формулах змінам надається закономірний характер [4, с. 272]. Ми не абсолютизуємо ні першого, ні другого, філологічного тлумачення терміну «динаміка». Але з наданням змінам характеру закономірності встановлюються гарантії їх відповідності причинно-наслідковим зв'язкам тобто будь-яке явище ставиться в рамки, в яких воно буде протікати певним чином. З цих нормативних констатацій випливає, що категорія «динаміка» володіє такою якістю як закономірна спрямованість оскільки пов'язана з переходом від одного стану до іншого та переміщенням від однієї координатної точки простору до іншої. Природно, що зміни станів як результат руху викликають певні зміни в упорядкованості об'єкта динаміки тобто переструктуровують останній. До того ж, оскільки розгляд категорії «динаміка» здійснюється стосовно людського суспільства, то сам рух пов'язується з активністю і набуває такої специфічної форми як діяльність.

Але є необхідність внести деяке уточнення. На наш погляд, стійка, організована у просторі і часі спрямованість суспільного розвитку більш адекватно описується через залучення такого синоніму руху як процес. Найбільш обширно характеристику категорії процес надав свого часу видатний соціолог П. Сорокін. Він ототожнив процес з «...будь-яким видом руху, модифікацією, перетворенням, перебудовою або еволюцією, інакше кажучи, будь-якою зміною даного логічного суб'єкта у часі, стосується воно зміни його місця у просторі, чи то мова йде про модифікацію його кількісних і якісних аспектів» [5, с. 97]. Оконтурення категорії «процес» подібною множиною конотацій засвідчує існування різноманіття різнорівневих та різноякісних за своєю природою спрямованих змін явищ і предметів, описуваних масою ознак.

Керуючись цією методологічною вказівкою спектр концептуальних поглядів на сутність поняття «динаміка» можна кваліфікувати як спрямований у просторі і часі процес, описуваний кількісними і якісними характеристиками. До того ж, за класичними канонами динамічний процес на будь-якому з ієрархічних рівнів управління можна уявити як комплекс «...змін його екологічної, економічної, соціальної та інших сфер» [6, с. 10]. Тому природним є виділення в структурі процесу загального суспільного розвитку таких складників як соціальний, економічний і екологічний.

Щодо категорії соціальний розвиток, то під нею слід розуміти кількісно-якісний, просторово-часовий, еволюційний процес закономірної зміни потенціалу соціалізації та поліпшення рівня добробуту населення. Відносно кількісної складової соціального розвитку можна стверджувати, що з переходом до фази підпорядкування всієї економічної системи методологічній конструкції суб'єктно-об'єктного сприйняття людини в економіці має стати домінуючим погляд на соціальне зростання як міру посилення спроможностей сфер формування людського потенціалу та перетворення його у людський капітал.

З врахуванням приведеного можна припустити, що простір динамічних соціальних змін логічно розглядати як безпосереднє поле взаємодії сфер формування і підтримання розвитку людського капіталу в цілях поліпшення умов, образу і якості життя.

В принципі соціальна складова системних перетворень змінюється в руслі цих двох потоків. Досить інформативними в контексті відтворення реалій соціального зростання є дані щодо функціонування універсальних інститутів формування і розвитку особистості. Мова йде про дошкільні дитячі заклади, відвідуючи які дитина як у пасивному, так і в активному режимі набуває ціннісних орієнтацій. Будь-які розриви у тканині первинної соціалізації дітей дошкільного віку в частині охоплення їх освітньо-виховними процесами, ліквідуються системою загальної, професійної та вищої освіти. Підтримання людського капіталу покладено на систему охорони здоров'я. За умови результативного надання суспільних послуг соціальною сферою і соціально-адекватному менеджменті зайнятості у виробничому сегменті економіки спроможна забезпечити доходи, достатні для відтворення і розвитку робочої сили і гарантувати життя гідне людині ще або вже неспроможним до самозабезпечення.

Якщо оцінювати доступність дошкільного виховання, то у 2012 р. охоплення дітей ним складало 59% [7] при нормативі 75-85% в містах і 60-70 – у сільській місцевості [8, с. 28]. Щодо освітніх закладів різного ступеню навчання, то розвиток їх мережі носив досить непрогнозований й протирічний характер. Наші розрахунки показують, що навіть з врахуванням у різні роки кількості випускників 11-12 класів, які були прийняті на навчання до вищих начальних закладів I-II та III-VI рівнів акредитації, а також до ПНТЗ, значна їх частка залишалася з тих чи інших причин поза межами охоплення навчанням вище II ступеню. Тільки за станом на початок 2013 р. кількість таких осіб зросла порівняно з 1990 р. у 3,9 рази і склала 485,7 тис. [7]. За даними Державної служби статистики України впродовж 2000-2012 рр. в середньому біля 17% випускників загальноосвітніх та вищих навчальних закладів не були працевлаштовані. Щодо тих, хто влаштувався на роботу, академік НАНУ Е.Лібанова стверджує, що за спеціальністю не працює 70% осіб з вищою освітою в галузі технічних та фізико-математичних наук, 46% – медичних та агрономічних наук, 76% - прикладних наук [9].

У 2012 р. понад 97,4% членів домогосподарств потребували медичної допомоги, придбання ліків та медичного приладдя, що на 11,8 в.п. перевищувало потреби 2002 р. [10, с. 57; 11, с. 36]. До того ж, майже кожне друге домогосподарство, члени якого потребували, але не отримали медичної допомоги, повідомило про випадки недоступності для хворих членів родини необхідного лікування у стаціонарних лікувальних установах [12, с. 14].

В силу недоліків формування фахівців різного рівня освіти і спеціалізації та надання медичних послуг і низького

рівня зайнятості та волонтаризму роботодавців доходи населення впродовж 1991-2012 рр. зменшилися в абсолютному вимірі і склалися за обсягом вартість, яка була меншою від 1990 р. на 43,2% [7].

У такій круговерті соціальних станів та їх змін, пов'язаних з питаннями різнобічного задоволення потреб суспільства, механізм підпорядкування соціальних змін цивілізаційному поступу ототожнюється з формуванням соціально-адекватного управління, спроможного синтезувати різновекторні соціальні процеси і спрямувати управлінські дії в необхідне русло. Тривала відсутність обнадійливих соціальних результатів і тим більше втрата соціальних здобутків радянської доби є, на наш погляд, не стільки наслідком обставин, що історично склалися, скільки протиріччям між усезростаючою необхідністю покращання добробуту й неспроможністю системи управління надати позитивного поштовху соціальним процесам. Втрата керованості процесами в соціальній сфері і характеристиками образу і якості життя населення підтверджує коефіцієнт варіації за варіаційним розмахом по відповідним їм показникам, який суттєво перевищує нормативні значення.

На думку американського економіста, лауреата Нобелівської премії К. Ерроу, низькій результативності управлінських рішень у будь-якій сфері діяльності «...слугує недостатньо повне знання про всі наявні можливості й фактори, здатні вплинути на результати рішення» [13, с. 98]. А «метр менеджменту» П. Друкер підкреслив, що «у звичайній практиці близько 90% ресурсів і зусиль припадає на те, що практично не дає результату» [14, с. 53].

На наш погляд, передумови для ефективного управління соціальною складовою суспільного розвитку виникнуть тільки тоді, коли через достовірні кількісні і якісні її вимірники вдасться охопити ситуацію у сферах освіти, охорони здоров'я, культури, житлово-комунального господарства та інституціях і інститутах розподілу створеного продукту в цілому, як у позитивному, так і в негативному проявах, розкрити реальні умови, причини й чинники, правильно визначитися у помилках і вадах. Ми пов'язуємо ці можливості досягнення більш відчутних результатів у соціалізаційних процесах з інформаційною парадигмою вдосконалення управління. Власне, вміст цієї парадигми полягає в залежності результативності системи управління і регулювання соціальних змін від цінності (достовірності, своєчасності, об'єктивності, всеохопності і т. ін.) закладеної в управлінські рішення інформації.

Мова йде, перш за все, про порозуміння специфіки тих об'єктивних соціальних зрушень, які враховуються і які залишаються поза межами охоплення виконавчими органами місцевого самоврядування і місцевих державних адміністрацій. Попередньо проведені опитування представників самих різних рівнів державного управління та місцевого самоврядування, які були слухачами Дніпропетровського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президенті України впродовж 2008-2012 рр. і презентували Дніпропетровську, Донецьку, Запорізьку, Черкаську і Кіровоградську області підтвердили, що це не проста справа. Ці дослідження надали підставу стверджувати, що багато хто з фахівців різних ланок і щаблів управління, від яких залежить соціальний поступ вживають термін «соціальна динаміка», інтуїтивно керуючись його сутністю. Непрофесійний підхід до вирішення питань соціальної динаміки і абстрагує від домінантності соціального в системі економічних перетворень.

Залучити в управлінські процеси численну інформацію, пов'язану із суспільним життям людей, і неможливо, і недоцільно. Доцільною до використання є лише та інформація, на підставі якої можливо прийняти управлінські рішення з потужним управлінським впливом і виділити яку із загального масиву вдасться майже повністю за офіційною статистичною звітністю. Для уникнення можливих помилок у виборі чинників впливу на різнопланові потоки соціальної складової суспільного розвитку для наступного моделювання доцільно залучити професійні знання й досвід спеціалістів-експертів, від яких безпосередньо залежить соціалізація економіки. Експерти, на наш погляд, мають представляти різні регіони в зв'язку з природними просторовими неоднорідностями й складним суперечливим процесом зростання асиметрії суб'єктивного характеру, пов'язаного з вирівнюванням державою рівня життя населення. Теорія нечіткої логіки надає необхідний для таких дій інструментарій. Для оцінки змін в контексті соціальної складової суспільного розвитку загалом і в руслі кількісної і якісної її складової ця теорія пропонує в найбільш спрощеному варіанті середньоарифметичне значення за множиною локальних, а саме:

$$I_{СК}^i = \frac{\sum_{i=1}^n \Pi_c^i}{n}, i = 1, n,$$

де n – кількість стандартизованих показників;

Π_c^i – стандартизований показник.

Якісну інтерпретацію кількісних значень як локальних стандартизованих індикаторів змін за кількісною і якісною складовими соціального розвитку, а також інтегрального критерію відтворення суспільного розвитку як країни в цілому так і окремих її регіонів можна здійснювати виділенням зон керованості.

Висновки з проведеного дослідження. Процес виведення регуляторної політики держави щодо вектору соціальних змін із пригніченого стану, як і вирішення проблеми керованості соціальної складової суспільного розвитку потребують ґрунтового системного опрацювання. З точки зору нової парадигми сутності і забезпечення соціального розвитку й здійснення її моніторингу та надання оцінки, слід продовжити апробацію її основних положень і реалізувати на теренах групи регіонів різного рівня економічного розвитку. Для розширення бази й вибудови порівняно більш цілісного підходу до моніторингу нерівноважної соціальної динаміки та оцінки управлінських дій по її збалансуванню й забезпеченню тим самим ефективних позитивних змін необхідно виходити з того, що соціально-економічна система регіону для забезпечення поступу в напрямку досягнення цивілізаційних стандартів життя територіальної спільноти має бути відносно стійкою, цілісною і структурованою таким чином, щоби кількісні і якісні складники, приймаючи участь у відтворенні матеріальних і духовних благ, виробничих здатностей продуцентів та економічних відносин, займали відповідні місця в системно-ієрархічній структурі й володіли здатностями до взаємодії тобто реалізації більшої кількості зв'язків складного характеру.

Список літератури:

1. Норт Д. Институциональные изменения и функционирование экономики / Д. Норт; Пер. с англ. – М.: Фонд экономической книги «Начала», 1997. – 180 с.
2. Гальчинський А. Глобальні трансформації: концептуальні альтернативи. Методологічні аспекти: Наук. видання / А. Гальчинський. – К.: Либідь, 2006. – 312 с.

3. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ “Перун”, 2001. – 1728 с.
4. Большая советская энциклопедия. (В 30 томах) Гл. ред. А.М. Прохоров. Изд. 3-е, Т. 8: Дебитор-Евкалипт – М.: Советская энциклопедия, 1972. – 592 с.
5. Сорокин П.А. Социальная и культурная динамика / П.А. Сорокин. – М.: Астрель, 2006. – 1176 с.
6. Калининкова И.О. Управление социально-экономическим потенциалом региона: Учебное пособие / И.О. Калининкова. – СПб.: Питер, 2009. – 240 с.
7. Державна служба статистики України [сайт]: статистична інформація. – Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua.
8. Сосновская Л.Н. Занятость населения в сфере услуг: перспективы развития и методология прогнозных расчетов / Л.Н. Сосновская. – Воронеж: Изд-во ВГУ, 1990. – 453 с.
9. Лібанова Е.М. Стратегічні пріоритети соціальної політики України на початку XXI століття / Е.М. Лібанова // Демографія та соціальна політика. – 2008. – № 1(9). – С. 9-22.
10. Самооцінка населенням стану здоров'я та рівня доступності окремих видів медичної допомоги у 2012 році (за даними вибіркового опитування домогосподарств у жовтні 2012 р.): статистичний збірник / Державна служба статистики України; Відп. за вип. І. Осипова. – К.: Держслужбстат України, 2013. – 149 с.
11. Стан здоров'я населення (за даними вибіркового опитування домогосподарств у жовтні 2002 р.): статистичний бюлетень / Держ. коміт. статистики України; Відп. за вип. І. Осипова. – К.: Держкомстат України, 2003. – 132 с.
12. Попченко Т.П. Реформування сфери охорони здоров'я в Україні: організаційне, нормативно-правове та фінансово-економічне: аналітична доповідь / Т.П. Попченко. – К.: НІСД, 2012. – 96 с.
13. Эрроу К. Информация и экономическое поведение / К. Эрроу // Вопросы экономики. – 1995. – № 5. – С. 90–102.
14. Друкер П. Эффективное управление. Экономические задачи и оптимальные решения / П. Друкер. – М.: ФАИР-ПРЕСС, 2001. – 284 с.

Огданский К.Н. Современные подходы к регулированию социальной составляющей общественного развития в Украине

Аннотация. Критически оценено подходы и отличительные моменты в толковании сущности социальных процессов в контексте общегосударственного общественного развития Украины и приведено ее авторское определение. Осуществлена оперативная диагностика социальных изменений, оценен уровень управляемости ею и предложена концепция подчинения их современным процессам цивилизационного развития.

Ключевые слова: развитие, общественное развитие, регулирование, социальная составляющая, человеческий потенциал.

Ohdanskiy K.N. Modern approaches to regulation of social component of social development in Ukraine

Summary. We critically evaluated approaches and distinctive moments in the interpretation of the essence of social processes in the context of national social development of Ukraine and given its own definition. Implemented online diagnostics of social change, it is estimated the level of control and proposed the concept of subordination to modern processes of civilization development.

Keywords: development, social development, regulation, social component, human resource.